

Kosztolányi Dezső Összes Művei. Édes Anna

szerk. és a jegyzeteket készítette Veres András, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2010, 918 l.

Nem a véletlen jelöli ki a klasszikusok kanonikus helyét, hanem többek között – a jól megcsinált *szövegkiadások*. Kosztolányi régóta tartó reneszánszát most egy igen lendületesen induló összkiadás-sorozat is táplálja.¹ Vagy lehet, hogy éppen fordítva van, és a reneszánsz segíti végre anyagiakhoz a sorozat mögött hosszú idő óta működő kutatói kört. Rögzítsük a tényt: elindult egy 30–33 (!) kötetesre tervezett összkiadás sorozat, a pozsonyi–budapesti Kalligram gondozásában. A *Kosztolányi Dezső Összes Művei* Szegedy-Maszák Mihály és Veres András sorozatszerkesztői vezetése alatt az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoportjának és az MTA Irodalomtudományi Intézete OTKA pályázta együttműködésében készül. Végigvinni, több évre előre tervezni, egységes arculatot adni egy sorozatnak, mai viszonyaink között szinte a lehetetlennel határos. A Kosztolányi-széria egyes darabjain nincsenek sorszámok, szemben a korábbi korszakok kritikai kiadási gyakorlatával. A szerkesztők ezzel a negatív gesztussal azt is az olvasóra bízák, milyen rendet alakít ki az egyes kötetek között. Az új összkiadás így nem állítja szembe a költőt és a prózaíró, nem voksol a lírikusra az epikussal szemben, nem szorítja háttérbe az újságíró, nem rejti el a műfordítót, s ennyiben figyelmeztet is az egy életművön belüli hangsúlyok folyamatos hullámvására.

De az mégsem véletlen, hogy az *Édes Annával* nyitott a könyvfolyam, Veres András, a kötet szerkesztője, jegyzetelője és a befogadástörténeten végigvezető kalauz nyíltan állítja, hogy centrális helyet tulajdonít az életműben az 1926-ban született regénynek. Veres nem is először nyúlt a szöveghez, neki köszönhetjük a sajnos azóta elsüllyedt, antikváriumokban is nehezen fellelhető sorozatban, a Matúra klasszikusokban közreadott, *csönkítatlan*, tárgyi magyarázatokkal és a regény világát megidéző *képekkel* ellátott szövegkiadást is 1992-ből.

Az „új” *Édes Anna* legalábbis érvényesíti az úgynevezett genetikus textológia bizonyos módszertani elveit, közli mindazon szövegváltozatokat, amelyek a szerző életében keletkeztek. A nyomtatott változatot összeveti a kéziratos változattal, a zöld tintával írt szöveget a gépirattal, a grafitceruzával korrigált, egységesített változattal, szétbontja a ragasztott oldalakat a keletkezés feltételezett sorrendjére. A szöveggondozók számára izgalmas folyamat a rekonstrukció, a stilszták számára delikát finomság a „végleges” szöveg – a kötet szerkesztője és sajtó alá rendezői elfogadják, hogy van rangsor a szövegek között, van végleges szöveg – mögött megbújó szerzői hezitálás, oda-vissza javítás, szórendcsere, egy-egy hang elvétele a névmásokból, aztán visszaállítása. Láthatóvá válik a könnyű elegancia mögött megbú-

---

¹ Megjelent még a „*most elmondom, mint veszem el*” című kötet, mely Kosztolányi Dezső betegségének és halálának dokumentumait és „beszélgetőfüzeteit” adja közre Arany Zsuzsa szerkesztésében. Józan Ildikó szerkesztette a *Spanyol műfordítások* kötetet. Tóth-Czifra Júlia és Veres András jegyzik az Esti-szövegeket összegyűjtő *Esti Kornélt*.

jó munka. A szövegvariánsok közreadásából alighanem annyit lát az avatatlan olvasó, hogy a kiadó szokatlan és nagyvonalú gesztussal megengedte, üres oldalak is maradjanak a könyvben, amennyiben a páratlan oldalakon fut a regény főszövege, az 1926-os első kötetkiadás betűhív leírása, s a vele szemben lévő páros oldalon a fennmaradt kézirat leírata.² Ott, ahol a kézirat hiányos, csak a páratlan oldalon találunk olvasnivalót.³ Bevallom, nekem elsősorban nem a szöveg időbeli rétegzettsége, készülésének folyamata miatt fontos ez a szövegkiadás, hanem azért, mert igen bőséges kiadás- és fordítástörténeti adalékokkal szolgál, s bemutatja a befogadás, a kanonizáció szinte teljes történetét. S ez egyben kortörténet, a közepén vaskos kultúrpolitika-történet is, és az irodalomelmzési módszerek lassú-gyors változékonyságának lenyomata.

Még „üres” a pillanat, amikor a semmiből kilép egy új irodalmi mű. A könyv sorsa felől a megjelenés pillanatában még senki sem tudhat bizonyosat.⁴ Az *Édes Anna*t a Nyugat közölte folytatásokban, kiadására azonban nem a folyóirat saját kiadója, hanem a korszak egyik kisebb műhelye, a Genius vállalkozott.⁵ A sorozatkiadás vége felé, a megjelenés körül az író is beszélni kezd művéről, aztán még utánanyúl a kötetnek, interjúkérdésekre válaszolva próbálja egyengetni újszülöttje útját. Kosztolányi nyilatkozik, és kijelenti, hogy ő, aki soha életében nem nyilatkozott meg „a politika dühöngő, aláaknázott és fülledt fórumán”, ebben a művében „hitet tesz politikai meggyőződéséről” (Magyar Hírlap). Nehezen felfejthető mondat, öngazolásnak is érthető, így értelmezte Kodolányi János is, aki röviddel a megjelenés után a Pandorában Kosztolányi tisztázó politikai szándékát is köszöntötte az *Édes Anna*-ban. S ez a Kodolányi-értelmezés a regény recepciójának egyik markáns irányát is előre vetítette. Egészen a közelmúltig fut ez a jelentés-szál, értelmezési paradigma: az ezredfordulón Hima Gabriella a regény példázatos jellegét az író személyes politikai indítékaival magyarázza. Egy másik helyen pedig azt mondja Kosztolányi, hogy „a realizmus az igazi örök ugródeszka marad, amelyről az írónak indulnia kell” (Nemzeti Újság). Mit jelent a realizmus ebben az esetben? A referenciális valósághoz való viszonyt, a visszacsinálódó, revansra beállított régi rendszer aprólékos (naturalista?) rajzát? Vagy azt is, hogy a „tipikus” jelenik meg a műben? Aligha. Hiszen a két másik cseléd, a cserfes, visszabeszélő, gazdáin uralkodni is képes, úrhatnám Stefi, a házisárkány Etel⁶ és a gyilkosság után megjelenő, kíváncsi Katica

---

² A szöveggondozók közül PARÁDI Andrea nevét kell külön kiemelni.

³ A recenzió írása közben jelent meg BUDA Attila elemzése a kiadás textológiai aspektusáról (Holmi, 2011/6, 773–778.) A szövegrétegek rétegeire koncentrálok, a kézirat, korrektúra, ragasztott variánsok sorát végigkövető írás azt is megkockáztatja, hogy a hiányzó fejezeteknek (XVI–XX.) nem is volt kézírata. Érdekes, a szöveg gondozóit bizonyára meggondolkodtató észrevétel.

⁴ Eklatáns példám erre az a levélválogatás, amelyben Ottlik barátai és ismerősei válaszolnak az *Iskola a határon* első kiadásakor kapott dedikált kötetekre. A kanonizáció előtti, nem befolyásolt olvasás dokumentumait lásd *Levelek az „Iskoláról”*, közreadja, bevezeti és jegyzetekkel ellátta KELECSÉNYI László, Holmi, 2001/6, 755–769.

⁵ Szívesen olvastam volna egy tájékoztató-utaló jegyzetet a Genius kiadáspolitikájáról, lévén hogy SZÍJ Rezső írt a kiadóról: *A Genius-Lantos Kiadó*, Magyar Könyvszemle, 1969/4, 392–397.

⁶ KŐSZEG Ferenc kifejezései (*Édes Anna*, i. m., 854). – A cselédség történetéről lásd GYÁNI Gábor, *Család, háztartás és városi cselédség*, Bp., Magvető, 1983 (Gyorsuló idő).

mind más-más karakter, egyikük sem rendelte magát saját gazdája, illetve Vizyné alá oly mértékben, mint a – visszatérő megállapítás a regényt értelmezők körében – nem kellően egyénített (?) Anna. S Vizyné – bár tipikus is – olyan többszörös komplexussal megvert *egyedi* lélek, akinek veszte éppen az, hogy egy nagyon is jellegzetes *egyéniséggel* találkozott. Mégis azt írja Kodolányi, a népi író, a társadalmi felszabadítás képviselője, a parasztságban nemzetmegtartó erőt látó író, hogy az *Édes Anna* „tömegtragédia”. (Igen, a befogadás tipizálható a kritika, az elemzés szerzőjének írói szerepértelmezése és ideológiai hitvallása felől is. Lásd például Féja Géza értelmezését, aki Annában „a nép” „zsúfolt, erős és félelmes tudatalattijának” kivételét látja. De mások is értelmezik politikai szimbólumként a regényt, Román J. István – utóbb útikönyvszerkesztő lett – az *Édes Annát* az elnyomott proletárdiktatúra szimbólumaként írja le 1958-ban. Minthogy tudjuk, ezt megelőzően a regény utoljára 1943-ban jelent meg, s ekként majdnem bizonyos, hogy másfél évtizeddel később Román a rehabilitáció szándékával vette elő a regényt.) Németh Andor korabeli kritikája hívta fel a figyelmet rá, hogy a regény világát egy kevéssé agyonírt réteg, a budai hivatalnokvilág hétköznapijai adják. S itt tegyük hozzá, hogy részben ez a réteg volt Márai Sándor közege is. Ennek a közegnek és a közeg életformájának az elvesztését siratja a napló jónéhány bejegyzése, és a *Föld! Föld!*... is. Nemcsak *írói* arisztokratizmus jellemezte, társadalmi is. Jó ismerősei voltak a várban lakó miniszteriális tisztviselők, államtitkárok is. Márai – mint a cím szerint imént említett visszaemlékezésében ír erről – ismerni véli a regény mintájául szolgáló cseléd lányt is.

De kanyarodjunk csak vissza a kronológiához. A megjelenést követően megszólaltak a hivatásos értelmezők, a kritikusok. Ítéldörő, ízlés, olvasási technika és nyitottság tekintetében nagyon különböznek egymástól. Az *Édes Anna* egyik első kritikusa – még be sem fejeződött a részletek közlése – Ignotus volt. Világirodalmi pályafutást jósol a regénynek, és „szociál-zoológus remeknek” mondja.⁷ Ignotus említéséhez kapcsolódva erősítsük fel – azt a különösen a közoktatásba átviendő – hangsúlyos szerkesztői közlést, hogy a „nyugatosként” számon tartott Kosztolányi csak meglehetősen késői időtől fogva számítható valóban a folyóirat kötelékébe tartozónak.⁸ Ignotus fogékonysága egyébként inkább a kivétel volt, mert a konzervatív-nacionalista (és irredenta) Budapesti Hírlap gyors kritikusa *művészietlen pőreségnek* és *fizikai jelenségek durva rajzának* mondta még a művet.⁹ A kezdetektől fogva nyersen és mindvégig elfogultan és ostobán Nyugat-ellenes Magyar Kultúra megszólalója azt állítja, a folyóirat olvasóinak készült a regény, és „épp emiatt került bele egynehány ágyjelenet.”

A korai értelmezők között volt az Ady baráti köréhez tartozó Dóczy Jenő is, az Ady Múzeum egyik szerkesztője. Nem sokkal az *Édes Anna* megjelenése előtt

⁷ IGNOTUS, *A kis kiszolgáló*, Magyar Hírlap, 1926. november 14., 5.

⁸ VERES András, *Kosztolányi Nyugatja és a Nyugat Kosztolányija = Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról*, szerk. ANGYALOSI Gergely, E. CSORBA Csilla, KULCSÁR SZABÓ Ernő, TVERDOTA György, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008, 88–124.

⁹ Ami a Budapesti Hírlap kritikáját illeti, a *Vésző Magyarországon* antológia ellenére sem fogadták jól Kosztolányi regényét.

Dóczy fontos tanulmányt szentelt Ignotus kritikai működésének.¹⁰ Erről a tanulmányról írta Schöpflin, hogy Dóczy kimutatta benne: „Ignotus nemcsak folytatója, hanem restaurálója a magyar irodalmi gondolkodás és kritika legnemesebb hagyományainak, helyreállítója annak a láncnak, amely Kazinczytól Kölcsey, Aranyon és Gyulain át vezet máig.” Viszont, folytatta a korabeli helyzet furcsaságát feltárva Schöpflin, a Magyarországon, ahol Dóczy cikkei rendszeresen megjelennek, „Ignotust mint a zsidó szellem egyik legfőbb reprezentánsát és a zsidó veszedelem egyik legveszedelmesebb eszközét szokták emlegetni.” Nos, Dóczy is értetlennek mutatkozott a gyilkossággal kapcsolatban, művészetlennek és előkészítetlennek látta Anna tettét. S másodjára – mert kétszer is írt a regényről – csódnak írta le a „pszichoanalízissel meg freudizmussal” kísérletező regényt. Aztán Radó István szólt a regényről, s az azóta is örök kérdést, hogy melyik regénykategóriába tartozik az *Édes Anna*, úgy válaszolta meg – szerintem – helyesen, hogy az egyszerre regény is, korrajz is és lélektani tanulmány. (Radó túllép a regény naturalista besorolásán is.)

A már említett Németh Andor a „gyökeréig racionális” magyar kritikai hagyományt okolja, hogy az olvasók értetlenül állnak a regény előtt, s a motivációt firtatják. Milyen érdekes volna a magyar kritikai hagyományt ennek a tételnek a mentén végignézni! (Németh Andor kiemeli, hogy Kosztolányi a lélek nem látott mélységeibe ereszkedik le olvasóival.) Németh László – akit nehezen tekinthetünk népi írónak, s mégis! – szintén hiányosnak találja a gyilkosság motivációját, és szintén „kínos, majdnem elfogadhatatlan summának” tartja a gyilkosságot. (Ez a nézet hosszú időn át él, 1957-ben Heller Ágnes *action gratuite*-nek nevezi a tettet.) Karinthy – a barát! – a „keményre fagyasztott tejszínhab” képben összegzi a regényről gondoltakat, s hiányolja, a „szorongató, mélységes, lesújtó és fogva tartó utóíz”. S mindezt Kosztolányi 50. születésnapján teszi közzé a Nyugatban. Bármennyire vitatkozom a vélekedéssel (miközben lenyűgöz a tejszínhabos kép), úgy olvasom, mint a Nyugat őszinteségének dokumentumát, mint a belső kritikai szabadság bizonyítékát. Miképpen a következő év Babits nekrológiáját is, amelyben pontosan definiálja kettejük különbségét. „A prózáirótól azt kívántam, hogy mondjon valamit, ő pedig szinte kéjelgett a témák jelentéktelenségében, miben én csak szegénységet láttam” – írja Babits. „Őt könnyű vitorla vitte a gáncstalan művészet sima hullámán, az én hajómban pedig meggyült a szomorú súlyag, amelyről Esti Kornél oly megvetőleg beszél.” Babits a *Pacsirtát* emelte ki a másfajta irodalomértésből fakadó elmarasztalásából, s adta meg érte Kosztolányinak a magyar próza nagyja rangot, az *Édes Annára* mindössze néhány sort veszteget, s a gyilkosságot is inkább a regény iramával magyarázza, s nem a lélektani mélységgel.

A recepciótörténeti fejezetet – összesen mintegy kétszáz oldalt tesz ki a kritikai kiadásban – Veres András logikus szakaszokra osztotta. (A regény recepciójának precíz bibliográfiáját Sárközi Éva állította össze.) Eddig az első kritikákat és a Kosztolányi haláláig tartó periódust idéztem. A következő időegység a regény betiltásáig, 1946-ig terjedő időszak. Ekkor születik – mégpedig vidéki megjelenéssel, Zalaeger-

---

¹⁰ DÓCZY Lajos, *Ignotus irodalomtörténeti szerepe és jelentősége*, Nyugat, 1924/23, 672–695.

szegen – az első Kosztolányi monográfia, a pesti egyetemista, Baráth Ferenc diplomamunkája. Ekkor jelenik meg Kosztolányiné máig megkerülhetetlen könyve férjéről. (Itt kiszól a szövegből a szerkesztő, amikor megemlíti, hogy újabban a költő felesége szemére szokás vetni, nem ismeri eléggé férje kései szerelmének történetét. Veres András nem foglal állást a megemlített ügyben, a recenzens azonban nem akar elmenni a kérdés mellett. Nem elégti ki kíváncsiságunkat Kosztolányiné? Nem. De miért is lenne kötelezhető az élveboncolásra? Szíve joga, hogy arra emlékezzen, amire akar.) Ennek a befogadástörténeti korszaknak fontos tanulmánya Barta Jánosnak az Esztétikai Szemlében közzétett írása. Ő volt az első – bizonyára nem függetlenül a berlini évek filozófiai olvasmányaitól –, aki Ernst Mach újpozitivizmussával és Heidegger kategóriájával, a „léte vetettséggel”, a *Geworfenheit*tel hozta kapcsolatba Kosztolányit. A létezés „könyörtelen pogány természete” kosztolányis fordulatát felelteti meg az egzisztencializmus egyik alapkategóriájának. S aztán mintha Babits „súlyag” fordulatára, irodalmi feladatértelemezésére rímelve Barta, amikor azt írja, hogy Kosztolányinak „[n]incs egyetlen alakja, akiről el tudná vagy akarná hitetni, hogy igazi, magasrendű érzelem mozgatója [...]”

Az 1940-es években – ez az időszak különben a 30-as évekhez képest nem mondható a magyar irodalom fénykorának – Kosztolányi belekerült a tankönyvekbe (a pozitivista Pintér Jenőnél, 1941), felveszi egyszemélyes irodalomtörténetébe Várkonyi Nándor (1942), majd Féja Géza (1943) is. De az ekkor megjelenő új kiadásra feltámad az elutasítás oldala is: a Magyar Kultúra szerzője oda konkludál, hogy „ez a munka nem érték.” A háború után Devecseri Gábor szentel vékony kötetet Kosztolányinak. A regénnyel kapcsolatos két ötletét csak később tudatosította és építette tovább a szakirodalom, jelzi Veres András. Az első gondolat szerint Vizyné lényegében öngyilkosságot követ el, amennyiben kiprovokálja Anna tettét, s mintegy bosszúból belevonja ebbe a játszmába férjét is, aki nem vette komolyan az Anna-ügyet. A tétel mögött Szondi Lipót elméletét fedezi fel Devecseri. A másik Devecseri gondolat – és főként az ehhez fűzött Veres András megjegyzés – sokkal problematikusabb számomra. Devecseri azt állítja, hogy a regény főszereplői Druma és Moviszter. A szerkesztő lábjegyzete viszont felnagyítja ezt az észrevételt és feltételezi, de legalábbis megengedi, hogy a két említett szereplő regénybeli pozíciójában Naphta és Settembrini analógiát lehetne látni. A túlértelmezés példájának tartom az állítást, s az indokolatlan asszociációkra és értelmezésre van még példa könyvről írónál.¹¹

---

¹¹ Néhány példa. A túlértelmezés mögött állhat ideológiai túlfűtöttség, mint például Király István *példázatos* túlzásában. Király az Attila utca 238-as számú házban afféle kis *varázshegyet* lát bele, s az említett Naphta – Settembrini szembenállást is említi. Szitár Katalin összeolvasta az „édes” szóval kapcsolatos regénymotívumokat (név, piskóta, cukorbetegség, keserű gyógyszer, édesanya), s megokolta és jó szemmel narratív kifejezésként értelmezi azokat. Az ő nyomában Benyovszky Krisztián hozzáemeli Szitár fogalom-sorozatához egy elemet, azt, hogy Jancsi Édes Anna után egy *cukrászlányt* csíp fel. Ezt bizonyítatlannak tartom, és annak jeleként értelmezem, hogy a társadalmi-szociológiai értelmezés teljesen kívül marad az elemző horizontján. Az – olvasatomban legalábbis – félreértésnek, önkényes olvasatnak tartott jelentéstudajdonítás példája, amikor a pszichoanalitikus (Nemes Livia) Vizyné keresztnevéből azt olvassa ki, hogy „eltette láb alól a gyereket,” s a regény csúcspontjának a

Már 1946 novemberében – a koalíciós korszak javában tartott még – nekiment a regénynek a klasszika-filológus Szabó Árpád. (A MADISz folyóiratában, a Valóságban jelent meg írása, s ha kitekintünk az Édes Anna-vonalból, emlékezhetünk rá, hogy innen, ebből a folyóiratról üzték ki Bibó Istvánt is *A magyar demokrácia válsága* című tanulmánya miatt, szűk esztendővel korábban.) Szabó Árpád arra a dicstelen feladatra vállalkozott, hogy szelektáljon a Nyugat örökségén belül, s eldöntse, mi vállalható, s mi nem. A szemére veti Illyésnek, a posztumusz Kosztolányi-kötetek szerkesztőjének, hogy „Petőfi-rajongása és Kosztolányi-tisztelete” végső soron összeférhetetlen, felidézve *A vegyes házasság átka* című Illyés-vers ars poeticáját. Lukács György kiátkozza Babits Mihályt, Szabó Árpád kiátkozza Kosztolányit. Pándi Pál 1959-ben visszahozza Babitsot egy Népszabadság-beli cikkben, Bóka László az Irodalomtörténeti Társaság 1961-es vándorgyűlésén rehabilitálja az *Édes Annát*, igaz, úgy, talán annak árán, hogy nihilistának mondja az *Esti Kornélt*. (Érdekes lesz egy összegző tanulmányt készíteni a Kosztolányi-sorozat legvégén, egymásra vetítve az egyes művek befogadástörténetét!) Bóka jelölte ki a regény helyét Füst Milán *Adventje* és Móricz *Rokonok* című regénye mellett, nem kisebb fokozatot használva, mint azt, hogy a könyv mérőföldkő. Bóka jegyzi az 1963-ban megjelent új kiadás előszavát is. Ebben Kosztolányi és Édes Anna közt von „flaubert-i” párhuzamot. Az úri szeszélyt kiszolgáló cseléd lány és a lapkiadó utasításait teljesítő újságíró így egy és ugyanazon személy is lehet.

A kánonba való „visszavételnek” egy közbülső állomása az 1958-as Fábri Zoltán készítette film. Az évszám azt is jól példázza, hogy a különböző művészeti ágak tilalmi dátumai nem fedték egymást. Éppen úgy nem, mint a fordulat éve körül. Az irodalom akkor is rosszabbul járt, hamarabb csapott le rá a cenzúra (lásd Szabó Árpád idézett 1946-os írását, a központból létrehozott Csillag indulását, és az irodalom önszerveződéséből létrejött lapok elleni kommunista offenzívát), a képzőművészet viszont – igaz, hogy a Gresham-kör inkább antimodern saját esztétikája is segített ebben – majdhogynem 1950-ig szabadabban mozoghatott.

A következő korszak talán a legizgalmasabb a befogadás tekintetében. A hetvenes évek közepén Németh G. Béla – Kiss Ferenc disszertációja bírálatával párhuzamosan – maga is elemzéseket végez. Ez volt az irodalomtudós legfényesebb korszaka, tanítványainak sora – a Kosztolányi-életműkiadást szerkesztő Szegedy-Maszák Mihály és Veres András – ekkor állt a saját tudósi lábára.¹² Németh G. Béla

---

magzatelhajtást tekint. Lengyel András értelmezésében egyetlen apró pontot tekintek vitathatónak, azt, hogy különös jelentést tulajdonítsunk a gyilkosságot megelőzően megzavarodott Anna *fürdőszobán* átvezető útjának. Bónus Tibor a legmeredekebb nagyotmondó: koncepciója szerint némely leírás a „marxi diszkurzus formáihoz folyamodik”. Nem idézi a kritikai kiadás Szegedy-Maszák Mihály Kosztolányi-könyvének minden Édes Anna vonatkozását. A tavalyi könyvben olvasható, hogy amikor a regényben Jancsi úrfi egy pathefonba vált jegyet, ott Wagner *Bolygó hollandját* hallgatta. Szegedy-Maszák – igaz, kétszeres feltételes módban, de – a földézetett opera szövegváltozat csúfondáros kifordításának látja a regény történetét. Nem lehet, hogy a korszak egy népszerű, valódi zenei eseményéről van csak szó?

¹² Éppen ebben az évben tanította a budapesti bölcsészkaron a recenzenst Németh G. Béla. Ahelyett, hogy a 20. század első fele irodalmával foglalkoztunk volna az előzetesen megbeszélte menetrend

az addigi legteljesebb nemzetközi szellemi háttérrel (Durkheim, Le Bon, James, Freud, Jaspers, Spengler stb.) rajzolta Kosztolányi köré. Aki nem tapasztalta, nem is tudja talán átélni, mit jelentett Németh G. Béla jelenléte ekkor a budapesti bölcsész-karon, s végső soron a szakmában. Tanítványai érték el, hogy az *Édes Anna* az 1978-as középiskolai tantervben, mint kötelező házi olvasmány szerepeljen, s ennek nyomán került a sok vihart kiváltó középiskolai tankönyvbe Szegedy-Maszácz Mihály elemzése.

Az elemzések sorából kiemelkedik egy utószó, amit a magam részéről a legteljesebb koherens tanulmánynak, kiegyensúlyozott és szuverén, a szövegre vonatkozó értelmezési kalauznak tartok. Kőszeg Ferenc (akkor kiadói szerkesztő, utóbb állástalan ellenzéki, majd jogvédő, és a rendszerváltás után képviselő) a szerzője, írása 1973-ban a Szépirodalmi Kiadó sorozata kísérőtanulmányaként jelent meg. Érdekes – és példákkal jól alátámasztott – megállapítása, hogy az *Édes Anna fiziológiai* regény. Első pillanatra meglepő észrevétele, hogy Anna ép, harmonikus lélek. Újraolvasva a regényt, elfogadom az állítást. Hasonlóan találó megfigyelés, hogy Anna tökéletessége viszont csupa negatívumból áll össze: *nincs* szeretője, *nem* lop, *nem* barátkozik, *nem* érintkezik másokkal, *nem* megy férjhez. Ami pedig a gyilkosságot illeti, a regényen belül nincs alternatívája, mert „sem Moviszternek, sem az általa képviselt irgalomnak nincs akkora súlya, hogy másfelé terelné az eseményeket” – összegzi egy helyütt Kőszeg szavait Veres András. Majd átadja a szót Kőszegnek – a szerkesztő hol hosszú, szedésében is elkülönítve jelzett idézeteket közöl, hol maga foglalja össze az átugrott gondolatmeneteket –, aki a *kommunikáció* szempontjából is vizsgálja Vizek és Anna kapcsolatát. A falusi cseléd, a földműves Vizek tudatában kiszagda, s ez az ő lelkiismeretüket megnyugtató fordulat jelzi, differenciálatlan, általánosító fogalomkészletük mennyire idegen a rétegzett valóságtól. Hasonlóképpen érthetetlen és felfoghatatlan a háziak számára a piskóta-epizód is. E két észrevétellel kapcsolatban Wittgenstein ismeretelméleti mondatát idézi Kőszeg – az osztrák filozófust Németh G. Béla még nem szerepeltette a korszak problémáit tudományosan átfogó leíró és magyarázóik között –, aki azt állította: „[n]yelvem határai világom határait jelentik.” S végül fontos megállapítást tett a regény keretes szerkezetének értelmezését illetően is. Az ironikus nyitófejezet azt a pillanatot rögzíti, mondja Kőszeg, amikor 1919 története *sztorivá* oldódik. A zárófejezet – benne az önmagát a regénybe beleíró Kosztolányival pedig azt, amikor „Vizek és Anna sorsa tanulság nélkül való legenda lett [...]”

A regény befogadástörténetéhez tartozik az *olvasásszociológiai* értékelés is. Kamarás István 2006–2007-es felmérése szerint a 20 és 35 év közötti egyetemista és fiatal diplomások között 92%-os volt a regény olvasottsága és az ötös skálán négyes volt a tetszési indexe. Nem akármilyen eredmény. Ahogyan az értelmezések sora is egyre tovább gyarapodott a centenáriumi évben, 1985-ben is, s aztán is. Az új irodalom-

---

szerint, minden óra Kosztolányi egy lehetséges forrásával, egy-egy filozófus, szociológus, pszichológus stb. művének felidézésével, elemzésével telt. A kiadott házi dolgozat témák legalább fele az *egzisztencializmus* szövegszerű és szemléleti jeleit, hangulatait kerestette a versekben, prózában és újságcikkekben.

elméleti iskolák szempontjainak meggyökeresedése szintén újraolvastatta a regényt, s hozott számos érdekes eredményt. De a legutóbbi évek terminológiáját és tudálékos nyelvezetét látva észrevehető az *élményvesztés* folyamata. Ezzel együtt is igaz azonban, amit Veres András a kommentárok, elemzések lezárásaképpen mond: „Addig, amíg az Édes Anna kihívást jelent az értelmezés számára, s újra meg újra vitákat képes kiváltani, nem kell félteni a regény jövőjét.” Az értő olvasót pedig olyan csemegével kínálják meg a szerkesztők, amit nem mindennap kínálnak fel számára.

Széchenyi Ágnes